

СИСТЕМНІ ПЕРЕБУДОВИ У ЗАПОЗИЧЕНИХ НАЗВАХ ГОРОДНІХ КУЛЬТУР НА ҐРУНТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Т.А.Марченко, Сумський національний аграрний університет,
вул. Г.Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна, tetiana_march@ukr.net
Є.О.Марченко, Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У статті розглядається питання змін у термінологічній системі назв городніх культур при запозиченні лексичних одиниць на всіх рівнях української мови, що дає можливість спрогнозувати подальші модифікації в цій системі назв. Проаналізовано фонетичні, лексико-граматичні, дериваційні зміни в термінах цієї групи, а також розглянуто синтаксичні функції запозичених терміноодиниць у сучасній українській літературній мові. Ілюстрація прикладів з художньої літератури показує багатоплановість використання термінів у художньому стилі мови. Характерною особливістю цієї групи термінолексики є те, що вона здатна вільно, не змінюючи форму, переміщуватися з одного стилю мови до іншого. У роботі використано метод порівняльного, етимологічного аналізу, що дозволило говорити про те, що німецька та польська мови для системи назв городніх культур є мовами найбільшого впливу, бо їхні граматичні будови найближчі до української, а це сприяє кращому засвоєнню надалі нових терміноодиниць на ґрунті української мови.

Ключові слова: термінологічна система, городні культури, запозичення, мова-продуцент, українська літературна мова, інішомовні слова.

SYSTEMATIC CHANGES IN LOANED VEGETABLE NAMES ON THE BASIC OF UKRAINIAN LANGUAGE

T.A.Marchenko, Sumy National Agrarian University,
160, H.Kondratieva St., 40021, Sumy, Ukraine, tetiana_march@ukr.net
Ye.O.Marchenko, Sumy State University,
2, Rimskoho-Korsakova St., 40007, Sumy, Ukraine

The article deals with the changes in the terminological system of vegetable names of loaning lexical units on all of the Ukrainian language levels that helps to expect the further modifications in this system. The analysis of phonetic, lexical and grammatical, derivational changes in terms of this group and syntactic features of loaned terms in modern Ukrainian literary language had been also considered. The illustration of examples from the literature shows the diversity of the use of terms in the artistic style of speech. A characteristic feature of this terminology had been that it could freely, without changing the form, style move from one language style to another. We used the methods of comparative, etymological analysis, which allowed proofing that German and Polish had been the languages for the most effective system of vegetable names because their grammatical structure had been very close to Ukrainian, which promoted better assimilation of further new terminological units on the base of Ukrainian language.

Keywords: terminological system, vegetable names, loan words, producer-language, Ukrainian Literary Language, foreign words.

СИСТЕМАТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЗАИМСТВОВАННЫХ НАЗВАНИЯХ ОВОЩНЫХ КУЛЬТУР НА ОСНОВЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Т.А.Марченко, Сумский национальный аграрный университет,
ул. Г.Кондратьева, 160, 40021, Сумы, Украина, tetiana_march@ukr.net
Е.А.Марченко, Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, 40007, Сумы, Украина

В статье рассматривается вопрос изменений в терминологической системе названий овощных культур при заимствовании лексических единиц на всех уровнях украинского языка, что дает возможность спрогнозировать дальнейшие модификации в этой системе. Проанализировано фонетические, лексико-грамматические, деривационные изменения в терминах этой группы, а также рассмотрены синтаксические функции заимствованных терминоединиц в современном украинском литературном языке. Иллюстрация примеров из художественной литературы показывает многоплановость использования терминов в художественном стиле языка. Характерной особенностью этой группы терминологии является то, что она способна свободно, не меняя форму, перемещаться с одного стиля языка в другой. В работе использован метод сравнительного, этимологического анализа, что позволило говорить о том, что немецкий и польский языки для системы названий овощных культур являются языками наибольшего влияния, потому что их грамматические структуры наиболее приближены к украинской, а это способствует лучшему усвоению в дальнейшем новых терминоединиц на основе украинского языка.

Ключевые слова: терминологическая система, овощные культуры, заимствования, язык-производитель, украинский литературный язык, иностранные слова.

Системність будь-якої мови є визначальною рисою її функціонування та розвитку серед інших мов і є явищем, з одного боку, сталим, а, з іншого боку, динамічним. Сталість системи мови забезпечується структурою мови, її нормами та правилами, її динаміка дозволяє змінюватися, а також проникати зовнішнім елементам до внутрішньої мовної організації, знаходячи шляхи до поєднання з уже існуючими там елементами.

Термінологічна система будь-якої галузі знань є підсистемою мови, що взаємодіє з її елементами на всіх рівнях (фонетичному, морфологічному, синтаксичному тощо), де і відбуваються підпорядкування терміна до норм та правил мови-запозичувача.

Інтенсивний розвиток сучасної української термінології ставить проблему терміна в розряд однієї з найважливіших у мовознавстві. За словами Т. Кияка та А. Д'якова, “в оцінці лінгвістичної природи й нормативності терміна як елемента ширшої системи - лексики спеціального функціонального різновиду загальнолітературної мови - важливо зрозуміти процес розвитку терміна, що залежить як від розвитку конкретної науки, так і від специфіки його функціонування в сфері професійного слововжитку” [2, с.1].

Об'єктом дослідження є сучасні терміни-назви городніх культур.

Предметом дослідження виступають системні зміни термінологічних одиниць на позначення назв городніх культур в українській літературній мові.

Актуальність статті полягає в аналізі системних змін у термінах на позначення назв городніх культур для подальшого моделювання шляхів запозичення та адаптації нових термінів до термінологічної системи української мови, дотримуючись норм сучасної української літературної мови.

Постановка проблеми. Характерною рисою термінів-назв городніх культур є те, що вони, залишаючись термінами певної галузі, здатні вільно проникати і до інших систем мови, що обслуговують нетипові для цієї терміносистеми сфери. Ця здатність має подвійну природу:

- 1) група термінів, що об'єднується у складі терміносистеми, походження лексем якої бере початок у загальноновживаній мові (*горох, щавель, кріп, кукурудза* тощо);
- 2) запозичені терміноелементи, що, утворюючи терміносистему, стали частиною загальноновживаної лексики української мови (*капуста, буряк, салат, цибуля* тощо).

Якщо перша група термінів вже була частиною системи мови, то друга група пройшла шлях адаптації до норм та правил мови-реципієнта і міцно закріпилася в ній.

Залежно від шляху проникнення терміна до української мови на нього мали вплив фонетичні (проникнення через живе мовлення) та орфографічні (проникнення через писемні джерела) норми мови, тобто вони змінювалися під впливом фонетичних, словотвірних та граматичних чинників.

Для характеристики цієї групи лексики було обрано етимологічний та порівняльний методи.

Зміни у термінах-назвах городніх культур української мови відбувалися у двох площинах: 1) зміни, що стосувалися праукраїнських термінологічних одиниць; 2) зміни у запозичених елементах. Щодо першої категорії термінів, то для них є характерним природне підпорядкування фонетичним, правописним, граматичним нормам української мови та, іноді, споріднених слов'янських мов: *р. бр. боб, др. бобъ, н. bob, ч. вл. нл. bob, слц. bób, полаб. büb, болг. м. діал. боб „квасоля”; схв. bób, слн. bob, стсл. БоБъ; - нсл. bobъ; р.горох, бр.гарох, др. горохъ, н.нл. groch, ч. hrach, слц. hrach, вл. hroch, полаб. gorx, болг. грах, м. грав „квасоля”, схв. gràx „тс.”, слн. gràch; - нсл.*gorxъ < *gorsъ; р.бр.кукуруза, н. kukurydza, [kukurudza], ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřycá], слц. kukurica, вл.нл. kukurica, болг. кукуруз, схв. куку'руз, (кукурица, кокоруз), ст. кукуруза, слн. kuruza, [kukuruza, kukurica, kokorica] тощо.*

Складнішим виявляється процес асиміляції запозичених термінів, особливо, коли до його утворення залучається не одна мова-продуцент, а дві та більше. Як зазначає М. Кочерган, “при фонетичному засвоєнні німецьких слів часто відбуваються зміни, в яких важко відшукати певні звукові закономірності. У південно-західних говорах, як в українській літературній мові, наявні відповідники до всіх німецьких звуків, за винятком лабіалізованих голосних *ö, ü*” [3, с.22]: *петрушка ← через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. petersilje „петрушка” походить від лат. petroselinum „тс.”, що зводиться до гр. πετροσέλινον „гірська (скельна) селера”. Буряк - запозичене через польську мову з середньолатинської або італійської; слат. borāgo (borrāgo), італ. borragine „бурачник, Borrago officinalis”, походить від ар. abū'araq „тс.”; тютюн (табака)-через нім. Tabak, чи фр. tabac, яке, в свою чергу, походить від іспанського tabaco, що прийшло з араванського - tobako (о. Гаїті); баклажан - запозичення з турецької мови; тур. patlıcan „тс.” походить від перс. bādinđān (>bāding'ān), ар. bādinđān тощо. Найскладніше відслідкувати звукові зміни у системі східних мов, оскільки мова літературна і розмовна в цій групі дуже різняться.*

До термінів, які можна умовно віднести до так званих “запозичених у чистому вигляді” (буквальними запозиченнями), можуть належати такі терміни-назви французького походження: *патисон, шампінйон, естрагон, салат (салата)*, а також пізніші запозичення з класичних мов (грецької, латинської): *коріандр, кмин, фенхель, майоран, фізаліс* (Левицький розливав по чарках настояну на *кмині* й *анісі* горілку (Тул.)), бо ці назви були перенесені до української мови у тому вигляді (формі), в якому вони існували на момент запозичення у мові-продуценті. Вважається, що у цьому випадку в мові, що запозичує, відсутні будь-які творчі моменти (елементи власного створення слова, елементи словотвору), а також не беруться до уваги незначні фонетичні зміни, зумовлені різними системами звуків. Проте зміни на фонетичному та орфографічному рівнях відбуваються миттєво, хоча, звичайно, це не означає швидке підпорядкування нормам мови, що запозичує. На заваді цьому процесу стають різні чинники: особливості “народної фонетики” (наприклад, перестановка у словах звуків, заміна одного із звуків тощо); неправильна передача звуків (букв) на письмі тощо. Зміна запозиченого слова не зумовлюється виключно дією фонетичних законів української мови, часто після адаптації терміна на фонетичному та орфографічному рівнях відбувається зміна кореня (*буряк, артишок, огірок* тощо), що зумовлено свідомим осмисленням або так званою аналогією, зміна

афіксів, відкидання, додавання або зміна закінчень тощо, що супроводжує запозичення слова, що свідчить про наявність творчого моменту, про утворення нового терміна для мови: Ну, так нарви мені свіженьких *огірків* (Тул.); Усе це він гарно прикрасив шматочками *буряка, моркви* та кільцями *цибулі*, посипав зеленим *кропцем* (Тул.).

За графічним оформленням терміна можна простежити, якою мірою певна лексична одиниця підпорядковувалася правилам мови-реципієнта. Хоча поділ термінологічних одиниць щодо вимови та написання є умовним, залежним від багатьох чинників, які виникали впродовж всього шляху проникнення терміна до мови, що його засвоїла в тому чи іншому обсязі. Виходячи з цього, можна виділити три ступені підпорядкування:

- 1) повне підпорядкування орфографічним нормам мови-реципієнта: *ар. abū'araq* (*бурячник, буряк*), *араб. al-charšōf* (*артишок*), *гебр. ēzōb* (*зікон*);
- 2) часткове підпорядкування: *слат. majorāna* (*майоран*), *п. pietruszka* (*петрушка*), *ім. pomodoro* (*помідор*), *нім. Sellerie* (*селера*), *англ. topinambour* (*тонінамбур*);
- 3) відсутність підпорядкування (збереження оригінального написання): *п. pasternak* (*настернак*), *фр. pâtisson* (*патисон*), *ім. salata* (*салата*), *гр. Physalis* (*фізалис*); *фр. estragon* (*естрагон*), *тур. kavun* (*кавун*).

Суто фонетичні перетворення головним чином викликані наявністю у запозичених іншомовних словах чужих для української мови фонем, неповним збігом звукових законів у різних мовах. При асиміляції запозиченого терміна до звукової системи української мови певною мірою втрачається вихідне звучання терміна або його частини (це стосується термінів французького походження (гортанний [p] та носовий[η]), тюркських мов (придиховий [x], подвоєння приголосних звуків)), що призводить до модифікації терміна, яка може ускладнити етимологічний аналіз. За словами В. Гумбольдта, “здається абсолютно очевидним, що існує зв'язок між звуком та його значенням; але характер цього зв'язку рідко вдається описати досить повно, часто про нього можна лише здогадуватися, а у більшості випадків ми не маємо про нього жодного уявлення” [1,с.16].

До характерних змін при запозиченні термінів іншомовного походження на фонетичному рівні української мови належать:

- 1) спрощення у групах звуків: *патисон, артишок, буряк, гарбуз, огірок, петрушка, помідор*: *χer + būčīnā → χarbūza, χarbuza → гарбуз (būčīnā → būza → buza → буз)*; *гр. άωρος, гр. άγγούρι(ov) → перс. angārah angūr → огірок (angārah → ogірок)*;
- 2) перерозклад: *артишок, буряк, гарбуз*: *al -charšōf → articiocco, carcioffo → артишок; abū'araq → буряк; χer (χara) + būčīnā → гарбуз*;
- 3) ускладнення: *цибуля: cēpulla, cēpa → Zibolle, zwibolle → цибуля*.

Серед фонетичних змін засвідчені такі основні:

- 1) у термінах французького походження: заміна носового звука [η] на [н] + [j] або [н] (*шампінйон, патисон, естрагон, корнішон*); переміщення гортанного, м'якого [p'] до передньоязикового твердого [p]: *фр. estragon* є результатом видозміни давнішого *targon „естрагон”*, запозичене через лат. посередництво (лат.бот. *tarchon*) з араб.м., ар. *tarhūn „тс.”* зводиться до грец. *σράχων „дракон”, лат. dracunculus, фр. pâtisson, фр. champignon*;
- 2) у термінах німецького походження збережено м'якість сонорного [l'] (*мангольд, картопля, квасоля, селера, фенхель*), а також кореневі морфеми (*петрушка, редька, редиска*): свн. *petersilje* з нжн. *reddis, radis* або нвн. *Radies*; найменших фонетичних змін зазнали терміни *цикорій, шпинат*: пол. *susoria* або нім. *Zichorie*; нім. *Spinat*;
- 3) у термінах італійського походження фонетично змінився приголосний [g] → [ж] (*sragagio - спаржа*), відбулася втрата початкового голосного (*insalata - салата*), заміна [o] → [i] за подібністю до форми множини цього терміна в італійській мові (*pomodoro – pl. pomodori, pomidori - помідор*);

4) фонетичною зміною у терміні, запозиченому з тюркських мов (турецька, арабська, перська тощо), є заміна придихового [x] на фарингальний твердий [ɣ] (*ħarbūza* - *гарбуз*);

5) явище асиміляції призводить до перерозподілу у твірних елементах терміна: артишок - ар. *al-charšōf* (префікс зрісся з основою слова, став частиною кореня); *буряк* - ар. *abū'araq*, *картопля* - іт. *Tartufo*, *кольрабі* - нім. *Kohlrabi* (завдяки зв'язній вимові складна основа набула форми кореневого слова, процес зрощення уже відбувся в мові-продуценті і до української мови термін потрапив у зрощеній формі);

6) ряд випадків дисиміляції характерний для усно запозиченої термінології, що згодом переходять до літературної мови. При цьому деякі з таких слів можуть надалі прийняти свою попередню форму у її письмовій передачі: англ. *earthapple* (досл. *земляне яблуко*) - укр. *земляна груша* (*топінамбур*);

7) явище метатези характерне для терміна слов'янського походження *крін*: метатеза попереднього **копръ*, викликана впливом лексеми *кропити* і похідних.

Випадіння голосних часто спостерігається також у ненаголошеному складі при швидкому темпі мовленні, що потім іноді закріплюється на письмі (*буряк* - ар. *abū'araq*).

Запозичені терміноодиниці німецької та англійської мов перейшли до української мови зі змінами на фонетичному рівні, морфологічному, зберігаючи смислову сутність, закладену у терміні мови-продуцента, що нехарактерно для запозичених одиниць з тюркських мов (*гарбуз*, *кавун*), де значення слова змінювалася в процесі запозичення:

тюркські запозичення	українські терміни	німецькі запозичення	українські терміни	англійські запозичення	українські терміни
перс. <i>ħarbūza</i> , <i>ħarbuza</i> „диня”	<i>гарбуз</i>	свн. <i>fasōl</i> „квасоля”	<i>квасоля</i>	англ. <i>artichoke</i> „артишок”	<i>артишок</i>
тур. <i>kavun</i> (<i>kaun</i>) „диня”	<i>кавун</i>	нвн. <i>kartoffel</i> „каропля”	<i>картопля</i>		

Явище синонімії серед назв городніх культур не поширене, засвідчене лише у таких термінопарах (причому спостерігається диференціація значення не лише шляхом введення різних словоформ, але й різних категорій роду): *томат* - *помідор*; *земляна груша* - *топінамбур*; *естрагон* - *тургун*; *кукурудза* - *маїс*; *латук* - *салат* (ч.р.) - *салата* (ж.р.). Від синонімії у цій групі термінів слід відрізнити уживані в народному мовленні паралельні назви, одні з яких перейшли з розряду діалектних (*картопля* - *бульба*, *бараболя*, *ріпа*; *бурячник* - *огірочник*; *баклажан* - *синенький* - *помідор*); уживання видової назви замість родової (*кабачок* - *цукіні*; *капуста* - *кольрабі*, *броколі*; *цибуля* - *шніт*, *шалот*, *рокамболь*, *ріпка*).

Для термінологічної системи назв городніх культур як для окремої галузі знань недопустимим є опускання або заміна видового елемента терміносполучення (*капуста качанна*, *капуста савойська*, *капуста броколі*, *капуста пекінська*, *цибуля шніт*, *цибуля ріпчаста*, *перець гіркий*, *перець солодкий* тощо), бо це може призвести до неточності, синонімії, полісемії, проте в розмовному мовленні досить часті випадки, коли означуваний елемент терміна у вигляді прикметника опускається, що спричиняється недоцільністю використання повного терміносполучення, або ж економією при усному мовленні.

До лексико-семантичних трансформацій, широко представлених у творах українських письменників, належить вживання термінів-назв городніх культур у переносному значенні:

1) за схожістю форми та кольору, фізичними властивостями: Чорнявий попрямував до виходу, а сивий дістав з кишені схожого на срібну *цибулину* годинника, крутнув заводним пуп'янком і перевів погляд на Петра (Білий); Звернули на стежину і пірнули у листаті джунглі *кукурудзи* (Білий); Я ж оце *огірки* вибирала, - кивнула на

емальовану, наповнену зеленими лялечками миску, що стояла на ослоні (Білий); Слова, як *тютюновий* дим, що затьмарює спогади... (Розд.); Жайворонок над головою міряв співом глибину неба, розсипав дрібні срібні *горошини*, пив прозору голубизну (Слап.);

2) за виявом емоційного стану мовця: Та *хрін* з нею, з цією дерев'яною коробкою! (Розд.);

3) за виявом зневажливого ставлення, невдоволення: Цей спорохнявілий, як *бздюха-печериця*, одержавши таку розкішну молоду жінку, - як би мав назвати її? (Загреб.); Його волохаті ніздрі роздувалися, а спите обличчя з кожним кроком набувало *бурякового* відтінку (Розд.).

Як і дериваційні засоби, синтаксичні функції терміноодиниць загалом не відрізняються від синтаксичних функцій загальновживаних лексичних одиниць. За словами Д. Лотте, "крім запозичення окремих слів та словосполучень часто говорять про запозичення певних морфологічних та синтаксичних форм. У термінологічному відношенні особливий інтерес викликають питання утворення складних слів та словосполучень різних конструкцій" [4, с.13]. Від нар.-лат. **terrae tufer* „земляна бульба", лат. *terrae tüber* „мс." → нвн. *kartoffel* → н. *kartofel*, *kartofla* → р. *картофель* → укр. *картопля*; н. *Bratkartoffeln* → укр. *жарена картопля*; н. *Salzkartoffeln* → укр. *варена картопля*; н. *Kartoffelpflegerät/Kartoffelhacker* → укр. *картопляний копальник (картоплекопач)*.

Незважаючи на визначальну смислову функцію прикметника у складених терміносполученнях, синтаксична функція залежить від іменникового компонента, тому в реченнях терміни, виражені іменниками або сполученнями "іменник+прикметник" виконують синтаксичні функції, притаманні для іменника (підмета, додатка), а в порівняльних зворотах - прикметника (означення).

Назви городніх культур у синтаксичній функції підмета: Конопляним чадом пахнуть береги, шелестить посохлим бадиллям *картопля*, сумно викивають важкими головами *соняшники* (Тют.); Лопають від морозу *капустяні головки*... (Тют.); Та *кукурудза*, що він з татом ще сеї весни посіяв, вже геть підросла (Коб.); Тепер, в отім сонячнім надвечір'ї, як усе затихло, пизата *гарбузина* неначе навмисне висунулася на межу та шелестіла між собою (Коб.); Опале з деревини листя, що становило лісок і сад бурдею, було зібране в велику купу й ожидало своєї удачі, а *кукурудза* саме лупилася (Коб.); Екскурсія їхня тоді розбрелася по острову, а там *лобода татарська* вище тебе (Гонч.); Нам писати не з руки, Вибачити просимо - Кличуть в поле *буряки*, Рано йдемо росами (Ющ.); А коли так, іще підсип, Бо ж пахне, як *цибуля, кріп*... (Ющ.); Забілів кулястий ген *катран*... (Ющ.); Дрімає під вечірнім сонцем курінь, нагріті за день *дині* пахнуть, мов великодні паски (Цюпа); *Кавуни* лежать на баштані, як дивовижні м'ячі: білі, рябі, чорні, смугасті...; Миготіли в дивному півколі зелені *плантації кукурудзи*, золоте *латаття соняшників*... (Цюпа); Як *горошок* затуркоче, а Галюня спатки схоче, а *горошок* як заgrimить, Галюнечку нашу приспить (Нар.тв.); У мойому городчику *пасульочка бура* (Нар.тв.); Нехай собі потанцюють *бобок* та *фасолька* (Нар.тв.).

Терміноодиниці у синтаксичній функції додатка: Підходила зима, треба щось їсти, в чомусь ходити, і тому люди вибирали *картоплю*, зрізували *соняшники*, звозили *гарбузи*... (Тют.); Вистрілював усі горобці із *гороху*, а взимі зайці, що лізли аж під хату в сад обгризали молоді *овочеві дерева* (Коб.); Віталій, найменший у класі, почував себе в ній, як у лісі, продирався крізь *щавель кінський*, крізь бур'яни гігантські... (Гонч.); П'ятдесятилітній жінці стати коханкою сорокалітнього секс-гіганта однаково, що везти самовари в Тулу, вугілля в Донецьк, *цукрові буряки* в Вінницю (Загреб.); Безбарвного, як інфузорія, Нуля з його тепличними *огірками*, безтямного Ягничка з дрібненькими, як *горошина*, Фенем (Загреб.); Жінки сиділи на Райчиній кухні за пательнею із смаженої *картоплею* з убитим туди для поживності яєчком (Медн.); Ото вже, видно, повезло, Що в світі є таке село Із рибою, пахучим *кропом*... Із *пастернаком*, з добрим *хроном*... (Ющ.); І звідки ж то нарвали *кропу*?

(Ющ.); Жінки ж садили *пастернаку* (Ющ.); Набравши води в *тикву*, він вертається назад (Цюпа); Косі сонячні промені лягли на грядки, і у золотому відсвіті заграли дивними барвами маки, посіяні поміж *картоплею* (Цюпа); І він почав розповідати, як вони роздобували в хutorян борошно та *картоплю*, олію і пшоно (Цюпа); Я ще на цукрових плантаціях не був, треба поговорити з жінками, та й на *бурячок* хочу подивитись (Цюпа); Ой їв би я *капустицю* й *фасоль* дрібненьку (Нар.тв.); Ой прийшов я до дівчини, казала мі сісти, Дала мені з решетинов *бараболі* їсти (Нар.тв.); Та на наших пирьоскубах наварили *дині* (Нар.тв.); Та на наших пирьоскубах наварили *ріпи* (Нар.тв.); Коби миска киселиці, а миска *фасольки* (Нар.тв.); *Тенгерицю-м* [кукурудзу] покопала, а *пасуля* [квасоля] рана (Нар.тв.); Ой нікого так не люблю, та як того Леся, За ременем *часничок*, в торбині кулеша (Нар.тв.); Ой чи я ті не зварила борщу та й *капусти*, Ой я тобі наварила білої *фасольки* (Нар.тв.); Але свині полетіли, гуси *горох* зрили (Нар.тв.); Бодай пани за плугами *картофлі* збирали (Нар.тв.); Буде вітрець повівати Та й *горошком* колахати. Ми насієм маку Та ще й *пастернаку* (Нар.тв.); Перелазив через тин, через огороди, Заплутався в *гарбузику*, та й наробив шкоди (Нар.тв.); Ото ж моя хаточка край води З високого дерева - з *лободи* (Нар.тв.); Муку сію, *горох* точу, Я за Гриця заміж хочу! (Нар.тв.).

Досить часто в художніх творах та в творах народної творчості зустрічаються назви городніх культур як частина порівняльних зворотів, які виконують функцію означення: Через півтора року повернувся додому Йосип, якого червоні брали в обоз, гульк - а в колисці тугенький, мов *гарбузик*, хлопчик гойдається, ніжками на Йоньку свариться (Тют.); Ой дивися, дівчинонько, який я фاینенький, Маю носик, як *цибулю*, за то вус чорненький (Нар.тв.); Рости зілля, рости, зілля, як *бобове* билля (Нар.тв.); Ой спи, дитя, в колисоньці, Як *горошок* в билиноньці (Нар.тв.); А в дівчиноньки карі оченьки! – Як *морква*! (Нар.тв.).

Саме в синтаксичному оформленні (монологічних та діалогічних конструкціях) назви-терміни городніх культур мають специфічне метафоричне значення. Як зазначає З. Фомина, “виникнення слів з метафоричною оцінкою пояснюється також частково непрямим, імпліцитним окресленням партнера комунікації (психологічний фактор); частково тим, що такі метафоричні найменування є результатом когнітивної діяльності мовця, яка виявляється у стислості, ущільненні і одночасно у смисловій об’ємності певних характеристик людини, що досягається мінімумом лексичних засобів (когнітивний фактор)” [5,с.116]. Наприклад: Зворушливо-беззахисні *горошини* хребців напинали позбавлену жирової прокладки шкіру на спині, над *картоплинками* сидничок (Медн.); Зав’язе *хрін* на вузлик (Медн.); Кличуть в поле *буряки* (Ющ.).

Терміни цієї групи також входять до складу фразеологічних сполучень: Кажучи по-науковому: погнали городських по *кукурудзі* (Медн.); Дати *гарбуза* (Нар.тв.).

Саме здатність терміноодиниць на позначення назв городніх культур мати переносне значення (метафоризація) забезпечує функціонування в різних семантичних полях, мовних стилях, за словами М. Кочергана, “переносні значення можуть бути вдячним матеріалом для вивчення міжпольових зв’язків, оскільки міжпольові зв’язки в основному ґрунтуються на полісемії” [3,с. 9].

Отже, назви городніх культур як окрема терміносистема характеризуються великою кількістю запозичених терміноодиниць (75% від аналізованих одиниць), які можна поділити на дві основні групи:

- 1) терміни прямого запозичення, що потрапляли до української мови безпосередньо з іноземної (*баклажан, гарбуз, коріандр*);
- 2) терміни непрямого запозичення, коли термін потрапляв через посередництво однієї або більше мов, лише потім запозичувався українською мовою (*буряк, картопля, квасоля*).

Серед мов, що надавали свої терміноодиниці, такі: німецька, французька, латинська, грецька, італійська, польська, тюркські мови (турецька, перська,

арабська), англійська (американський варіант), російська. Таким чином, аналізуючи окремо кожен термін, бралися до уваги морфологічні особливості цих мов, граматичні категорії, що трансформувалися при переході терміна з іноземної мови до української мови.

Категорія роду найповніше розкриває зміни у граматичній будові терміна, а також легко виявляється у мовах, що запозичували термін; завдяки порівняльному аналізу з'ясовано, що вона змінюється непослідовно, найчастіше ґрунтуючись на дії аналогії.

Німецька та польська мови для системи назв городніх культур є мовами найбільшого впливу, бо їхні граматичні будови найближчі до української, що сприяє кращому засвоєнню нових терміноодиниць на ґрунті української мови.

Французькі запозичені одиниці характеризуються повним збігом родових форм (чоловічого роду), але вплив італійської мови на термін *салат* (*салата*) не дозволяє переконливо засвідчити збереження роду при такому переході термінів.

Завдяки запозиченням з латинської мови, а саме іменників середнього роду, закріпилася категорія збірності: *гарбузиння, огудиння, картоплиння* тощо.

Італійські запозичення характеризуються збереженням категорії роду лише в одному терміні *помідор*.

Синонімічні терміни в системі назв городніх культур є наслідком використання не тільки народнорозмовних варіантів, але й запозичених з різних мов лексичних одиниць, що характеризують одні поняття. Проте використання синонімії в назвах городини є виправданим і мотивованим, бо терміни обслуговують потреби носіїв мови у різних стилях (розмовному, літературному, науковому, публіцистичному тощо): *томат - помідор; топінамбур - земляна груша; перець - паприка*.

Серед термінів-назв зазначеної групи (родові назви) є іменники I та II відмін твердої, м'якої та мішаної груп, тому відмінювання відбувається за правилами інших лексичних одиниць української мови і свідчить про повне засвоєння та адаптацію запозичених термінів на ґрунті української мови. Видові назви (*броколі, цукіні, маї, адзукі*) є невідмінюваними в українській мові.

Категорія числа характеризує терміни на позначення городини з таких позицій:

- 1) терміни, що мають категорію однини та множини (*огірок, диня, перець*);
- 2) терміни, що мають тільки категорію однини (*салат, селера, скорцонера, спаржа*);
- 3) терміни, що мають тільки категорію однини, де категорія множини утворюється тільки від іменників з суфіксом одиничності *-ин-*: *квасолини, картоплини, капустини; квасоля, картопля, капуста*.

Якщо на морфологічному рівні запозичений термін зазнає змін у категоріях роду, числа, відмінка, то на фонетичному рівні для таких терміноодиниць характерними змінами є певні звукові трансформації, що відбувалися на різних етапах засвоєння терміна українською мовою:

- 1) спрощення у групах звуків: *патисон, артишок, буряк, гарбуз, огірок, петрушка, помідор*;
- 2) перерозклад: *артишок, буряк, гарбуз*;
- 3) ускладнення: *цибуля*;
- 4) заміна у запозичених термінах звуків на характерні для артикуляційної системи носіїв української мови (терміни тюркського походження: *гарбуз, кавун, кабачок* тощо).

Аналіз назв городніх культур дає можливість у подальшому швидше адаптувати запозичені лексичні одиниці до норм та правил сучасної української літературної мови, обрати мови-запозичувачі, граматичні будови яких найбільше наближені до граматичної системи української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гумбольдт В. Звуковая система языков. Распределение звуков между понятиями// Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. – Ленинград. - 1990. -200с.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення (семантичний та соціолінгвістичний аспекти). - К., «АСМ Academia», 2000.- 345с.
3. Кочерган М. П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження//Мовознавство. - 1996. - № 2-3. - С. 3-12.
4. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов. - М.: Просвещение, 1982. – 243с.
5. Фомина З. Слова с метафорической оценкой в эмотивном лексиконе немецкого и русского языков//Актуальные проблемы сопоставительного изучения германских, романских и славянских языков: Тезисы докладов научной конференции. - Воронеж: ВГУ, 1998. - 141с.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білий І. Де клином світ зійшовся... (Повість, оповідання). - Донецьк, 2004. - 234с.
 2. Гончар О. Тронка. Собор (романи). - К., 1992. - 687с.
 3. Жартівливі пісні (Із джерел української пісні) (Упор. Марченко М.Г.). - К., 1971. - 254с.
 4. Загребельний П. Брухт. - Харк. - 2003. - 398с.
 5. Історичні пісні (упор. В. Хоменко). - К., 1971.- 320с.
 6. Колискові пісні (Із джерел української пісні) (Упор. Сухобрус Г.С., Федас Й.Ю.). - К., 1973. - 207с.
 7. Коломийки (упор. Н. Шумада). - К., 1973. - 438с.
 8. Меднікова Т. Крутая плюс або терористка -2. - Л., 2005. - 270с.
 9. Пісні з Полонини (упор. П.Пойда). - К., 1970. - 280с.
 10. Роздобудько Ірен. Гудзик. - Харків, 2006. - 221с.
 11. Слапчук В. Сліпий дощ. - К., 2003. - 330с.
 12. Тулуб З. Твори в трьох томах. - Т.3. - К., 1992. - 572с.
 13. Тютюнник Г. Вир (роман). - К., 1990. - 564с.
 14. Тютюнник Г. Смерть кавалера. - К., 2001.- 254с.
 15. Цюпа І. Вибрані твори в 2-х томах. - К., 1981
 16. Ющенко О. Вибране. Поезії. - К., 1987. - 406с.
-
1. Humbol't V. Phonetic system of the languages. The distribution of the phonemes between the notions//Phonosemantic ideas in the foreign linguistics. - Leningrad. - 1990. - 200p.
 2. Diyakov A.S., Kyyak T.R., Kudel'ko Z.B. The basement of termining (semantic and sociolinguistic aspects). - K., «АСМ Academia», 2000.- 345p.
 3. Kocherhan M.P. Comparative lexical semantics: problems and methods of research // Movoznavstvo. - 1996. – № 2-3. – P. 3-12.
 4. Lotte D.S. The questions of loaning and ordering of foreign terms. - M.: Prosveshcheniye, 1982. - 243p.
 5. Fomina Z. The words with metaphoric evaluating in emotive vocabulary of German and Russian languages//Actual problems of comparative learning of German, Roman and Slavonic languages: Theses of reports of scientific conference. - Voronezh: VSU, 1998. - 141p.
 6. Bily I. De klynom svit ziyshovsia... (Stories). - Donets'k, 2004. – 234p.
 7. Honchar O.Tronka. Sobor (novels). - K., 1992. – 687p.
 8. Zhartivlyvi pisni (from the sources of Ukrainian songs) (Auth. Marchenko M.H.). - K., 1971. - 254p..
 9. Zahrebel'ny P.Bruht. - Kharkiv. - 2003. - 398p.
 10. Istorychni pisni (author V.Homenko.) - K., 1971.- 320p.

11. *Kolyskovi pisni* (from the sources of Ukrainian songs) (auth. Suhobrus H.S., Fedas Yo. Yu.). - K., 1973. - 207p.
12. *Kolomyiky* (auth. N.Shumada). - K., 1973. - 438p.
13. *Mednikova T. Krutaya plus abo terorystka-2*. - L., 2005. - 270p.
14. *Pisni z Polonyny* (auth.P.Poyda). - K., 1970. - 280p.
15. *Rozdobut'ko Iren*. Gudzyk. - Kharkiv, 2006. - 221p.
16. *Slapchuk V. Slipy doshch*. - K., 2003. – 330p.
17. *Tulub Z. Works in three volumes*. - V.3. - K., 1992. - 572p.
18. *Tiutiunnyk H. Vyr* (novel). - K., 1990. - 564p.
19. *Tiutiunnyk H. Smert kavalera*. - K., 2001.- 254p.
20. *Tsupa I. Selected works in two volumes*. - K., 1981.
21. *Yushchenko O. Selected works. Poems*. - K., 1987. - 406p.